

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI MAQOLLAR HAQIDA TURLI ILMIY QARASHLAR VA ULAR O'RTASIDAGI NAZARIY O'XSHASHLIKLAR

Raxmatullayeva Sayyora Jonzoq qizi¹

Annotatsiya. Maqollar xalq o'g'zaki ijodining katta ahamiyat kasb etadigan janrlaridan biri bo'lib, bugungi kunda maqollarni qiyosiy tilshunoslikda chuqur o'rganish orqali tilshunoslikning yangi qirralari ochib berilyapti. Mavzuning eng muhim dolzarb jihatlaridan biri shundaki, bir tomonda xorijiy tillarga qiziqishning o'sishi bo'lsa, ikkinchi tomondan ingliz va o'zbek tillaridagi maqollarning lingvokulturologik va semantik xususiyatlarini har ikkala tilda qiyosiy o'rganish va ularni o'xshash va farqli tomonlarini umumlashtirishdir. Ayniqsa, o'zbek va ingliz maqollarini qiyosiy o'rganish asnosida har ikkala xalqning madaniy va milliy odatlarini tilga qay daraja aks etganini ifodalab, xalqlarning mentalitetidagi o'zaro o'xshash va farqli tomonlarini isbotlab beradi. Mazkur masalani o'rganish uchun ingliz va o'zbek xalqining milliy madaniyatini ifodalovchi maqollarni qiyoslash, milliy mentalitet va uni ifodalovchi xususiyatlarini tahlil etish lozim.

Kalit so'zlar: maqol, badiiy ijod, donishmandlik, xalqona, axloq-odob, tarixiy, ijtimoiy- iqtisodiy, siyosiy va madaniy, barqaror- o'zgarmas, sintaktik butunlik.

Til, falsafa va badiiy ijodning o'ziga xos hodisasi sifatida yuzaga kelgan xalq maqollari folklorning ixcham shakl, ammo teran mazmunga ega bo'lgan bir janridir. Har biri tilimiz ko'rkini, nutqimiz nafosatini, aql-farosat va tafakkurimiz mantiqini hayratomuz bir qudrat bilan namoyish eta oladigan bunday badiiyat qatralari xalqimizning ko'p asrlik hayotiy tajribalari va maishiy turmush tarzining bamisoli bir oynasidir. Bu badiiy oynada uning hayotga, tabiatga, inson, oila va jamiyatga munosabati, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy, axloqiy-estetik va falsafiy qarashlari, qisqasi, O'zi va O'zligi to'la namoyon bo'lganidir.²

Maqollar xalq donishmandligining nodir namunalari sifatida og'zaki badiiy ijodning keng tarqalgan mustaqil janridir. Shartli ravishda ularni xalqona axloq-odob qoidalari deb atash mumkin.

Zero, maqollar xalqning asrlar davomida hayotiy tajribalarida sinalgan ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-madaniy, axloqiy-falsafiy qarashlarining g'oyat ixcham, lo'nda, siqiq va obrazli ifodasidan tug'ilgan hodisadir. Maqollar maxsus ijod qilinmaydi, balki ma'lum bir sharoit taqozosi tufayli sinalgan hayotiy tajribadan tug'iladigan xulosaning axloqiy bahosi sifatidagi hukm bo'lib yuzaga keladi. Ular insonlarning turli sohalaridagi faoliyatlari jarayonida uzoq muddatli sinovlardan o'tgan turmush tajribalarining hosilasi, barqaror va o'zgarmas, to'g'ri va haqqoniy xulosasi tarzida yuzaga kelganligini ko'rsatadi.

Maqol xalqning ko'p asrlar mobaynida ijtimoiy- iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotda to'plagan tajribalari, kuzatishlari asosida yuzaga kelgan ixcham, chuqur mazmunga ega bo'lgan og'zaki ijod

¹ *Ingliz tili amaliy tarjima kafedrasini, tarjimonlik fakulteti O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti*

² *Mirzayev T., Musoqulov A., Sarimsoqov B. O'zbek xalq maqollari. – T.: Sharq, 2005. 3-bet.*

janrlaridan biridir. Maqol atamasi arabcha – qavlun –gapirmoq, aytmoq soʻzidan olingan boʻlib, aytilib yuriladigan ifoda va iboralarga nisbatan qoʻllaniladi. Barcha tomonidan deyarli bir xilda aytilib, bir xilda tushuniladigan ibora, ifodalar, asosan, maqol janrini tashkil qiladi.³ Demak, xalq maqollari ommaning muayyan voqea, hodisalar haqidagi xulosalarini, hukm va tavsiyalarini oʻzida mukammal tarzda mujassamlashtirgan oʻziga xos badiiy shaklga ega boʻlgan ifoda va iboralardan iboratdir.

Oʻzbek xalq maqollari koʻpincha maqol, masal, matal, zarbulmasal, naql, hikmat, foyda, hikmatli soʻz, tanbeh, mashoyixlar soʻzi, donolar yoki donishmandlar soʻzi, oqinlar soʻzi va otalar soʻzi atamallari bilan el orasida mashxur. Koʻpincha ilmiy taomilda maqol atamasi isteʼmoldadir.

Maqollar oʻz tabiatiga koʻra xalqaro janr hisoblanadi. Dunyoda oʻz maqollariga ega boʻlmagan xalqning oʻzi yoʻq. Chunki har bir xalq hayotiy tajribalarini maqollar shaklida avlodlarga qoldiradi. Shuning uchun ham turli xalqlar ogʻzaki ijodida mazmun va shakl jihatidan bir-biriga yaqin hamda hamohang maqollar koʻp uchraydi. Chunki har bir xalq hayoti va tarixida juda koʻp oʻxshashliklar, umumiyliklar mavjud.⁴

Ingliz tilida maqol atamasi asosan “proverb” soʻzi orqali ifodalanadi. Baʼzan koʻplab adabiyotlarda : adages, dictums, maxims, mottoes, precepts, saws, truisms soʻzlari orqali ham maqol tushunchasini berishimiz mumkin. Oʻzbek xalq maqollari singari ingliz xalq maqollari ham ingliz folklorning eng keng tarqalgan janrlaridan biridir. Koʻpincha tuzilishi, folklorda oʻrganilishi va yana boshqa jihatlari bilan oʻzbek maqollariga oʻxshash holda umumiy jihatlarni koʻrsatadi.

Xalq maqollariga murojaat etganda, ulardagi tarixiylikni hisobga olish lozim. Chunki bugungi kunda nutqimizda ishlatilayotgan maqollarning koʻpchiligi oʻtmishda yaratilganligi bilan xalq psixologiyasi, dunyoqarashidagi cheklanganliklar va ziddiyatlar aniq ifodasini topgan. Binobarin, xalq maqollarini toʻplash, ularning tabiatdagi turli davrlarga xos qatlamlarini izchil sinfiylik nazaridan oʻrganish lozim. Masalan oʻzbek xalq maqollaridan biri “Boy boyga boqar, suv soyga oqar” maqolini jamiyatning qaysi davrida va qanday sinf vakillari tomonidan aytilganligini anglash bir qarashda qiyin. Agar maqol mehnatkash xalqning nutqida qoʻllanilgan boʻlsa, u shu sinf manfaatlariga xizmat qiladi yoki aksincha. Yoki ingliz maqollaridan “A fool’s bolt is soon shot” maqolini koʻrib chiqsak. Maqolning tarjimasi- ahmoqning kamon oʻqi tezda otilar. Oʻzbekcha muqobil varianti “Ahmoqning boshiga aql yopishtirib qoʻysang, qoʻli bilan koʻchirib tashlaydi”. Agar tarjimadan kelib chiqadigan boʻlsak maqolni uzoq oʻtmishda yaratilganligiga shubhamiz yoʻq, albatta. Chunki unda ishlatilgan “bolt” yaʼni “kamon oʻqi” oʻtmishda, urush davrlarida yaratilgani sezilib turadi. Demak, maqollardagi konkret sinfiy funktsiya ularning nutqda qoʻllanish oʻrniga qarab belgilanadi.

Maqollarning yana bir muhim jihatlardan biri ulardagi ibratlilik. Maqollarda har doim ibratli fikr aytiladi. Lekin har qanday ibratli fikr maqol boʻlavermaganidek, ibratli fikrlarning maqollarga aylanishi uchun bir qancha shartlar mavjud. Ular quyidagicha:

- Maqolga aylanuvchi ibratli fikr xalqning uzoq yillar mobaynidagi hayotiy tajribasida sinalgan boʻlishidadir. Hayotiy tajribada sinalgan har qanday fikr kishini ishontira oladi;
- Maqolda ifodalangan ibratli fikr alohida shaxsgagina emas, balki umuminsoniy xarakter kasb etishida;
- Sinalgan umuminsoniy fikr ixcham, mukammal badiiy shaklga ega boʻlishi shartdir.⁵

³ Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. Oʻzbek xalq ogʻzaki poetik ijodi. -T.: Oʻqituvchi, 1990. 91-bet

⁴ Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. Oʻzbek xalq ogʻzaki poetik ijodi. -T.: Oʻqituvchi, 1990. 91-bet

⁵ Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. Oʻzbek xalq ogʻzaki poetik ijodi. -T.: Oʻqituvchi, 1990. 93-bet.

Aynan shu sabablar oqibatida xalq maqollari juda ham sekinlik bilan yaratilish va unutilish xususiyatiga ega. Bu xususiyatlar jamiyatning iqtisodiy, siyosiy va madaniy strukturasi, bu strukturaning barqarorlik yoki beqarorlik darajasi bilan bog'liq holda amalga oshadi.

Maqollardagi pand-nasihat xarakteri ularni yanada jonli va kuchli ta'sirchanligini oshiradi. Masalan: Inglizcha "A bad excuse is better than none" o'zbek tiliga –xohlamasdan kechirim so'rash, umuman so'ramagandan yaxshi deb tarjima qilinadi. O'zbekcha muqobil variant sifatida "Yaxshi gap bilan ilon inidan chiqar, Yomon gap bilan musulmon dinidan" maqolini keltiramiz. Ko'rinib turganidek, ushbu maqollar pand-nasihat mazmunidagi ma'noni beradi. Ya'ni, shaxsga har doim shirin so'zli va yaxshi kalomli bo'lish kerakligini anglatadi. Maqolning har ikki tildagi variantlari ham bir xil ma'noni beradi.

Maqollarni o'rganish jarayonida uning tuzulishi, qanday ko'rinishdagi sintaktik butunliklar orqali tashkil topgani muhim omildir. Maqollar tuzilishiga ko'ra, bir va bir necha sintaktik butunliklar asosida tashkil topgandir. Bir sintaktik butunlikdan iborat maqollar, odatda bir qismli maqollar sanalib, ko'pincha darak gap yo'sinida bo'ladi. Aynan shu tomonlari bilan o'zbek va ingliz xalq maqollari juda o'xshashdir. Quyidagi maqollar orqali fikrimizni isbotlashga harakat qilamiz.

- ✓ The absent is always in the wrong- O'zi yo'qning — ko'zi yo'q.
- ✓ There is no accounting for tastes -Har kim suygani oshini ichadi.

O'zbek tilida ba'zan 4 komponentli maqollar ham uchraydi. Biroq ingliz maqollari orasida 4 komponentli maqollar kam uchraydi.

Zamon seni o'qitar, Tayoq bilan so'kitar. Sabog'ingni bilmasang,
Do'konda bo'z to'qitar.

Bir qismli maqollarga nisbatan ko'p qismli maqollar nisbatan tez o'zgarishga moyilroqdir. Sababi ba'zi holatlarda maqol aytuvchining unda ifodalanayotgan ma'noni to'laligicha tushunib yetmasligi yoki eshitganini eslay olmasligi natijasida o'zicha qo'shimcha so'zlar yoki izohlar qo'shishi tufayli maqolning mazmuniga yoki tuzilishiga jiddiy zarar yetkazilishi mumkin. Bunday vaziyatda o'sha maqolda asosiy fikrni tashuvchi so'zlardan birining tushirib qoldirilishi mumkin. Binobarin, maqollarni aytish va tinglash ham alohida e'tibor va ma'suliyatni taqozo etadi. Aks holda beparvolik tufayli maqolning asl ma'nosiga putur yetkazilib, kelajak avlodga noto'g'ri talqinda o'tib qolishi va asl ma'nosiga nisbatan zid ma'noda qo'llanilishi mumkin.

Maqollar shakliga ko'ra, nasriy hamda she'riy tuzulishga ega bo'ladi.

All asses wag their ears- Ahmoq aql o'rgatar.

Barking dogs seldom bite- Qopag'on it tishini ko'rsatmas
kabi maqollar nasriy tuzilishdagi maqollar hisoblanadi.

O'zbek xalq maqollari ichida she'riy shakldagi maqollar ingliz maqollariga nisbatan ko'p uchraydi. She'riy shakldagi maqollarda o'ziga xos vazn, qofiya va ohangdorlik mavjud.

Oltovlon ola bo'lsa, Og'zidagin oldirar. To'rtovlon tugal bo'lsa, Tepadagin endirar.

She'riy tuzulishdagi maqollarda ritmik-sintaktik parallelizmlar, alliteratsiya, qofiya va boshqa ko'pgina poetik vositalar ifodalanadigan ibratli fikrni jarangdor, ohangdor, libos bilan bezantirsa, ayrim hollarda oddiy so'zlarning takrorlari yoki radiflar ham qofiya vazifasini o'taydi.

Masalan:

Yomonga bo'ldim yo'ldosh, Ishimga bo'lmadi qo'ldosh. Yaxshiga bo'ldim yo'ldosh, Ishimga bo'ldi qo'ldosh.

Bu hodisa ko'proq o'zbek maqollari uchun xosdir. Asosan o'zbek maqollarining katta ko'pchiligida alliteratsiya, qofiya kabi poetik vositalarning ishtiroki ko'p kuzatiladi.

Xulosa. Ingliz va o'zbek xalq maqollari xalq og'zaki ijodining paremiologiya sohasi bo'yicha o'rganiladi va o'ziga xos bir qancha xususiyatlari bilan xalq og'zaki ijodining boshqa janrlaridan farqlanib turadi. Ya'ni ularda fikr aniq, tugal xulosa, lo'nda hukm tarzida ifodalanadi, muayyan hukmni mantiqiy izchillikda, keskin qutbiylikda ifodalash yetakchilik qiladi va o'z va ko'chma ma'nolarda qo'llana olish imkoniga ega. Bundan tashqari maqollarda ibratlilik, pand-nasihat kabi jihatlar ustun turishi orqali o'zining umuminsoniy jihatlarini ko'rsatadi.

Asosan, o'zbek va ingliz tiliga maqollar qadimdan to'plovchilik orqali yetib kelgan. Maqollar ustida qizg'in izlanishlar asosan 19-asrdan boshlangan bo'lib, o'zbek folklorshunoligida Hodi Zarifov, Buyuk Karimov, G'ozzi Olim Yunusov, G'ulom Zafariy; keyinchalik Mansur Afzalov, Oxunjon Sobirov, Zubayda Husainova, G'ani Jahongirov, Rajab Jumaniyozov, To'ra Mirzaev, Bahodir Sarimsoqov, Malik Murodov, Ibrohim Haqqulov, Asqar Musaqluv, R. Zarifov kabi olimlar asosan maqollarni yig'ib ularni to'plam holiga keltirish ishlarida o'z hissalarini qo'shganlar. Keyinchalik maqollarning ichki strukturaviy tuzulishi va boshqa tillar bilan qiyosiy o'rganish ya'ni maqollar bo'yich tarjimashunoslik ishlari boshlangan. Bu o'rinda M. Abdurahimov, X. Abdurahmonov, M. Sodiqova, G'.Salomov, H. Karomatov, K. Karomatova, H. Berdiyurov, R. Rasulovlarning o'rni beqiyos. Ingliz maqollari ustida ko'plab izlanishlar olib borgan olimlar sifatida Honek, Norik, Mayder, Teylor, Aroralarni ayta olamiz. Ular maqollarni o'ziga xos eng muhim jihatlarini fanda isbotlab, asosan, ulardagi strukturaviy tuzulish, qanday badiiy vositalarning ishlatilishi, ijtimoiy hayotdagi o'rni kabi masalalarga e'tibor qaratganlar va ularni o'z asarlarida berib o'tganlar.

References

1. Абдуазизов А.А. Тилшуносликка кириш . 2 қисм. Лексикология ва семасиология . Грамматика. Т.: 1999. 57 б.
2. Абдуллаев Х.Д. Халқ мақолларининг “Қутадғу билиг” поэтикасидаги ўрни ва бадий эстетик функциялари: Филол. фан. номзоди ...дис. Т., 2005. – 152 б
3. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии.– М.: 1961. – 236 ст.
4. Аникин В.П. Мудрость народов // Пословицы и поговорки народов востока. – М.: Наука, 1961. – 76 с.
5. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. -T.: O'qituvchi, 1990. 93-bet.
6. Mirzayev T., Musoqluv A., Sarimsoqov B. O'zbek xalq maqollari . – T.: Sharq, 2005. 3-bet.
7. Каримов И.А. Баркамол авлод Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т.: Шарқ, 1998 -235 б.
8. S.J. Raxmatullayeva. Maqollar va ularning umuminsoniy xususiyatlari. Journal Of Innovations In Social Sciences Special Issue: Ta'limni raqamlashtirish: asosiy tendensiyalar va ustuvor vazifalar- 2022 ISSN: 2181-2594. 67b.
9. S.J. Raxmatullayeva. Ingliz va O'zbek maqollari haqida nazariy qarashlar. Journal of Advanced Research and Stability ISSN: 2181-2608. 74b.
10. Bakirova H.B. Formation of lexic skills in learning foreign language terminology in a non-language university/ Emergent: journal of educational discoveries and lifelong learning (EJEDL) ISSN 2776-0995 Vol. 2, Issue 5, 2021, Indonesia.
11. Bakirova H.B. (2021) "Development of lexical competence based on content -based approach in ESP teaching, "Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal: Vol. 2021: Iss. 5, Article 19. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/tziuj/vol2021/iss5/19>

12. Bakirova H.B. Formation of terminological competence in ESP education. Novateur publications. Journal NX- A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, ISSN No: 2581 – 4230 VOLUME 6, ISSUE 11, India.-2020. P 63.
13. Bakirova H.B. Teaching foreign language terminology at non-language universities. International journal of discourse on innovation. Integration and education. Volume: 01 Issue: 01. 2020 <http://summusjournals.uz/index.php/ijdiie>
14. Bakirova H.B. Terminological competence of the specialist in training vocabulary of specialty/ Web of scientist: International scientific research journal. ISSN 2776-0979 Vol. 2, Issue 5, 2021, Indonesia.

